

PERSONAJUL ISTORIC

între document și ficțiune

*Menumorut**

Poezia „ruinurilor“ — lirică, epică sau dramatică —, impusă în cultura română de preromanticismului veacului trecut, este departe de a-și slei frumusețile. Elocvența vestigiilor de piatră aripează mereu închipuirea. În pagina literară se înalță civilizații stinse și grăiesc oameni al căror rost n-a fost totdeauna cuprins deplin în tomurile savante.

Sînt zidiri domnești a căror istorie a intrat solemn în biografia noastră spirituală (Suceava, Tirgoviște), altele ale căror urme, deși rezistă viguros în pulbera timpului, ne incendiază doar imaginația în lipsa documentelor sau în putinătatea informației (Biharia, Dăbica).

Cînd arheologul încheie catalogul numerosului său inventar, literatul, repetînd structural gestul lui Heliade Rădulescu, cel care se pătrundea de elocvența vechimii în risipita cetate, „vede“ cetatea în toată a ei cuprindere așezată în vremea de glorie.

Nu altfel procedează bihoreanul Mircea Bradu, scriitor cu obirșia adînc țărănească, atunci cînd „reconstituie“, într-un poem dramatic, cu forța ficțiunii artistice (mai ales), atmosfera cetății Biharia (Bihor), ale cărei urme, la zece kilometri nord de Oradea, dau mărturie despre existența lui Menumorut, enigmaticul „duce“ crișan.

Despre negurosul secol X românesc, încă mai stăruie controversale științifice. Mențiuni lapidare și lacunare, mai ales în redacție bizantină, sînt susceptibile de varii interpretări. Însă pentru tema sa dramatică, Mircea Bradu a recurs la un izvor documentar, dacă nu acceptat unanim, sigur folosit de majoritatea istoricilor cu autoritate care s-au

ocupat de Transilvania — **Gesta Hungarorum**, scriere de marcată mentalitate feudală a cronicarului anonim de la finele veacului al XII-lea, zis al regelui Béla (II ?).

Scriitorul își trage subiectul piesei din această „gesta“, cu amănunțite relatări despre ducatele (voievodatele) româno-slave din stînga Tisei al lui Menumorut între Someș și Mureș („Țara Crișurilor“), al lui Glad în Banat și al lui Gelu în Ardealul propriu-zis.

Acțiunea literară, localizată „in castrum Byhor“, e de minimă întindere narativă, de vreme ce se sprijină, cum vom vedea, pe un singur episod din cronica lui „Anonymus“. Războinicul Usubuu (atestat și în cronică) asediază de mai multe zile cetatea, însă Menumorut rezistă militar și mai ales diplomatic atunci cînd același trufăș asediator îi comunică hotărîrea regelui Arpád de a stăpîni mînoasele pămînturi ale ducatelor vecine Pannoniei. Cum s-a desfășurat în realitate această înfruntare dintre solia arpadiană și Menumorut, vom vedea îndată.

Înainte, să subliniem ideea dramatică, ce se abate de la document pentru ilustrarea unui crez scump scriitorului român de totdeauna: volvezii rămăși în conștiința obștească prin veacuri s-au distins printr-un înalt spirit al jertfei de sine. Astfel, în viziunea lui Mircea Bradu, Menumorut, calm în fața primejdiei, dorește să cîștige prietenia regelui, nicidecum să accepte vasalitatea. Usubuu este îndemnat să se întoarcă la suveranul său cu propunerea unei alianțe, consfintită în viitor și de însoțirea regelui lui Menumorut cu fiul lui Arpád („în nou, o aporie de realitate cronică”). Finalul poemului dramatic pecetluiește această biruință diplomatică: ducele bihorean pornește, după uzanță, cu fata.

* Mircea Bradu, „Noaptea albă“.

la curtea augustului dușman de ieri, semn că înțelepciunea a învins, că liniștea va cuprinde greu încercatele pământuri ale Țării Crișurilor, că ducele, vrednic păstor al supușilor săi, și-a înmulțit „noaptea albă” a grijilor obștești în multe și pînă la final biruitoare „nopti albe”.

Aceasta este schema epică a piesei, în literatura căreia acad. Ștefan Pascu a citit, cu îndreptățire, „un episod de maximă însemnătate din istoria românilor din Transilvania...” (prefață la text în ediția comentată). Un episod, adăugăm, transfigurat cu finețe pentru afirmarea unui crez militant pe care se sprijină o bună parte din dramaturgia noastră — iubirea de pace în demnă așezare națională.

Acum, paralel, faptele cronicii.

Despre **temeinicia** documentară a cronicii anonimului notar, marii istorici români sînt întru totul de acord. George Brătianu afirmă chiar că **Gesta Hungarorum** adîncinește același rol ca și marile poeme epice („gesta”) ale literaturii Evului Mediu: **Nibelungenlied** (Germania), **Chanson de Roland** (Franța), **Cantar del mlo Cld** (Spania).

Fiind o scriere apologetică — glorifică neamul arpădin — **Gesta Hungarorum** este foarte amănunțită în relatări, tocmai pentru a trage, din numeroasele scene militare înfășate de personaje, concluzia măgulitoare asupra înțelepciunii și forței suveranului ce-și croia cu sabia o țară.

Două sînt capitolele cronicii din care Mircea Bradu a tras substanța piesei sale. În capitolul XIX **Despre ducele de Byhor** se relatează sosirea la Menumorut a soliei arpadiene formată din Usubuu și Velic. „Erau aceștia de neam nobil, plecînd ca și alții din Scithia”. La originea scitică a căpeteniei Usubuu, se va face aluzie și în piesă. Solii cer ducelui bihorean, în numele lui Arpád, „ca din drepturile strămoșului său, regele Athila, să-i cedeze pămîntul de la riul Someș pînă la hotarul Nirului (o întinsă pădure în stînga Tisei) și pînă la poarta Mezesyna”.

Răspunsul dat de Menumorut emisarilor, precum și deznodămîntul acestei solii se citesc în capitolul XX al cronicii, **Cum s-au dus împotriva Byhorului**.

Dirzenia lui Menumorut era într-ade-

văr vrednică să inspire o operă artistică: „Spuneți lui Arpád, ducele Hunariei, domnului vostru. Datori îi suntem ca un amic unui amic, cu toate ce-i sunt necesare... Teritoriul ce l-a cerut binevoitor a noastre nu i-l vom ceda niciodată, cît vreme vom fi în viață” (trad. G. Popa-Lisseanu).

Este primul discurs diplomatic din istoria românilor relatat aidoma în anale! Secolul X...

Urmarea acestui demers a fost un sir de lupte în mai multe locuri; întii cade cetatea Sătmár („castrum Zolmar”) oștile arpadiene ajung la Zaláu („Zyloc”) și de aici pînă la porțile Meseșului. Alte lupte se dau pe Crișuri. După 13 zile de asediu, Menumorut deschide porțile Bihariei, își căsătorește într-adevăr fiica cu feciorul lui Arpád, dîndu-i ducatul de zestre. I se lasă cetatea Bihariei împreună cu un vast hinterland spre sud, pînă la Crișul Alb.

Să-l mai cităm o dată pe „Anonymus”. După cucerirea Bihorului, de la granița de nord-vest privirile angevine se îndreaptă spre „bunătatea țării dincolo de păduri — **Terra Ultransilvana** — unde domnia o avea un oarecare vlah, Gelou”.

Acest „Gelou dux Blachorum”, căzut vitejește în luptele de pe riul Almaș, fi-va și el privit, în cetatea lui de la Dăbica, într-o operă dramatică de esență senin-tragică a **Noptii albe**?

Ionuț NICULESCU

REPERE

- **Mircea Bradu**, Hotărîrea, **Teatru comentat**, Ed. „Eminescu”, 1981.
- Izvoarele istoriei românilor, vol. I, **Faptele ungarilor de Secretarul anonim al regelui Bella**, trad. G. Popa-Lisseanu, Buc., 1934.
- **G. Brătianu**, Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești, **ediție îngrijită de Valeriu Răpeanu**, Ed. „Eminescu”, 1980.
- **Ștefan Pascu**, Voievodatul Transilvaniei, vol. I, ed. II, Ed. **Dacia**, 1972.
- **Istoria poporului român**, sub red. acad. **Andrei Oțetea**, Ed. Științifică, 1970.